

Järbo har också en järnhistoria

1600-talshytta skall grävas fram

3/5-66-40

När det gäller järnhantering är Sandviken, Hofors och Forsbacka orter som snabbt kommer i tankarna. Järbo är däremot en plats man inte gärna associerar med järnhantering. Ändå är Järbo kanske den av platserna som är äldst i sammanhanget. F n håller man där på att gräva fram och återuppföra en gammal hytta från 1600-talet. Vi kontaktade rektor Joel Järbing, intresserad hembygdsforskare, och han hade en hel del intressant att berätta om den gamla hyttan.

Den ursprungliga bergslagsbyggen låg i Torsåker, där man redan under medeltiden började framställa järn. Där fanns också malm. Så småningom anlades hyttor och hammare över så gott som hela Gästrikland. Då främst på orter där det fanns tillgång till både skog och vattenkraft. Det är väl den egentliga orsaken till att två hammare anlades i Järbo, Öivre Hammaren och Nedre Hammaren. Den förstnämnda anlades 1634, den senare vet man inte exakt årtalet för. Men, säger rektor Järbing, enligt uppgifter jag fått så är den uråldrig och det troligaste är att den också kommer från samma tid. De som ägde hamrarna var bönderna i trakten och de som hade del i hammaren fick titeln bergsmän.

De första hundra åren körde man tackjärnet från hyttor på andra håll, exempelvis Ovanåsjö, Högbö, Svärdsjö. Först 1740 anlades hyttan i Järbo, alltså den som nu grävs fram. Kol användes i hyttan för smältning av malmen och gjordes överallt i skogarna. I hyttorna varvade man kol, malm och kalksten ungefär som man nu gör i masugnarna. Därefter tappades det smälta järnet ut i sanden där det fick stelna till tackjärn. Det vandrades sedan vidare till hammare, där det smiddes ut till stångjärn. Detta kördes till Gävle och såldes. All transport skedde med häst. Men även i hyttan kunde man tillverka en del saker, te x spishällar som man förresten fortfarande har spa-

Rektor Joel Järbing vid den gamla hyttan tillsammans med hr Valentin Hedberg, även han hembygdsforskare. Hedberg berättar att hans mor kom ihåg hur matsugnsflamman lyste under värkvällarna. Hyttan måste alltså ha varit i bruk även senare än 1874. Rektor Järbings barnbarn Karin lyssnar också intresserat.

rade på sina håll. Dessa spishällar kan berätta en hel del genom att man i dem ristade in både namn och årtal.

I boken om Gästrikland skriver man bl a om dessa gamla hyttor.

"I Bergskollegii order av den 17 juni 1689 hade bergmästare Simson jämte inspektör Anders Larsson och bergsfogden Johan Rööök den 29 augusti gjort en undersökning på en plats en mil ovanför Ovanåsjö kyrka åt Ockelbo till, där det fanns två hamrar som bönderna innehafte sedan urminnes tider. Det var Järbo hamrar det gällde. Orsaken till undersökningen var att bönderna förliden vinter utan tillstånd börjat uppföra ännu en hård i den ena hammaren vilket bergmästaren förbjudit tills de skaffat sig bergkollegii privilegium. För 30 år sedan hade en liten hammare med 2 hårdar uppförts mitt emellan de båda andra i en å på sidan om själva strömmen. Denna hammare hade bönderna flyttat till stora ån (Jädran) men då av brist på material uppfört endast en hård. Vatnet i ån var dock så otillförligt att 13 bönder kunde åstadkomma endast 50 till 60 skeppund i vardera hammaren, varför de nu börjat bygga en ny hård utan lov. Överträdelsen hade skett av enfaldighet".

När man var så många om hyttan var det också mycket noga med bokföringen över hyttans användning. Dessa böcker finns fortfarande kvar och vi saxar ett avsnitt i början:

"Eldningens början den 15 april kläcken 6 eftermiddagen och slutades den 23 april kläcken 6 på förmiddagen. Har åtgått 5 stafurum wed. Glödningens början den 23 april och slutades den 24 kläcken 12 på natten. 9 tunnor kol på sättningen. Blästens pådragning den 24 april kläcken 12 på eftermiddagen eller på natten. Första dygnet började den 25 april".

Sedan stod där angivet i slutet av "hopbruket" exakt hur många sättningar, läster etc man gjort dag för dag:

"Vid hopbruket slut den 5 maius kläcken 3 eftermiddagen. Hopbruket påstående 10 dygden 15 tim. 11:e dygnet börjar den 5 maius. Slut sätt af Hopostarne".

Också kungörelser och meddelanden var införda i boken.

"I morgon månd den 6:te Maiu kommer Hopbruks Tackjernet att fördelias hvid Järbo Hytta äfven arlages detta års andra förlag med 1 Rd 50 örepär åttendellen. Ovanåsjö Jäderfors d. 5 maius 1861 Jan Olsson".

Upläst den 5 maius i Järbo kappel af A Steinmetz.

Efter "hopbruket" var det dags för bönderna att låna hyttan och noga bokföra varje timme. Sålunda kunde man i slutet av böckerna läsa:

"Den 22 juni år 1861 slut med Bruket kläcken 10 förmiddagen. 58 dygn 10 timmar. Tillsammans på både Hopbruk och de öfriga bru-

ket 1492 sättningar åtgångna kol. På hela bruket 1119 Läster Erhålitt Tackjern på både Hopbruk och de öfriga bruket tillsammans 1317 skeppund 10 lisspund.

Ovanåsjö och Jäderfors år 1861 Jan Olsson.."

Verksamheten vid bruket upphörde i mitten eller slutet av 1870-talet. Sedan hade varken hyttan eller hamrarna något större värde, vilket man kan förstå när man får reda på följande: Släkten Petris alla hyttor (Järbo, Kungsfors, Hofors etc) gick i konkurs och skulle gå på auktion. Man häftade i stor skuld till Enskilda Banken i Stockholm. Vid auktionen år 1880 ropade Wallenberg in Järbo hytta och två hamrar för 3 riksdaler.